

Наукові перспективи
Видавнича група

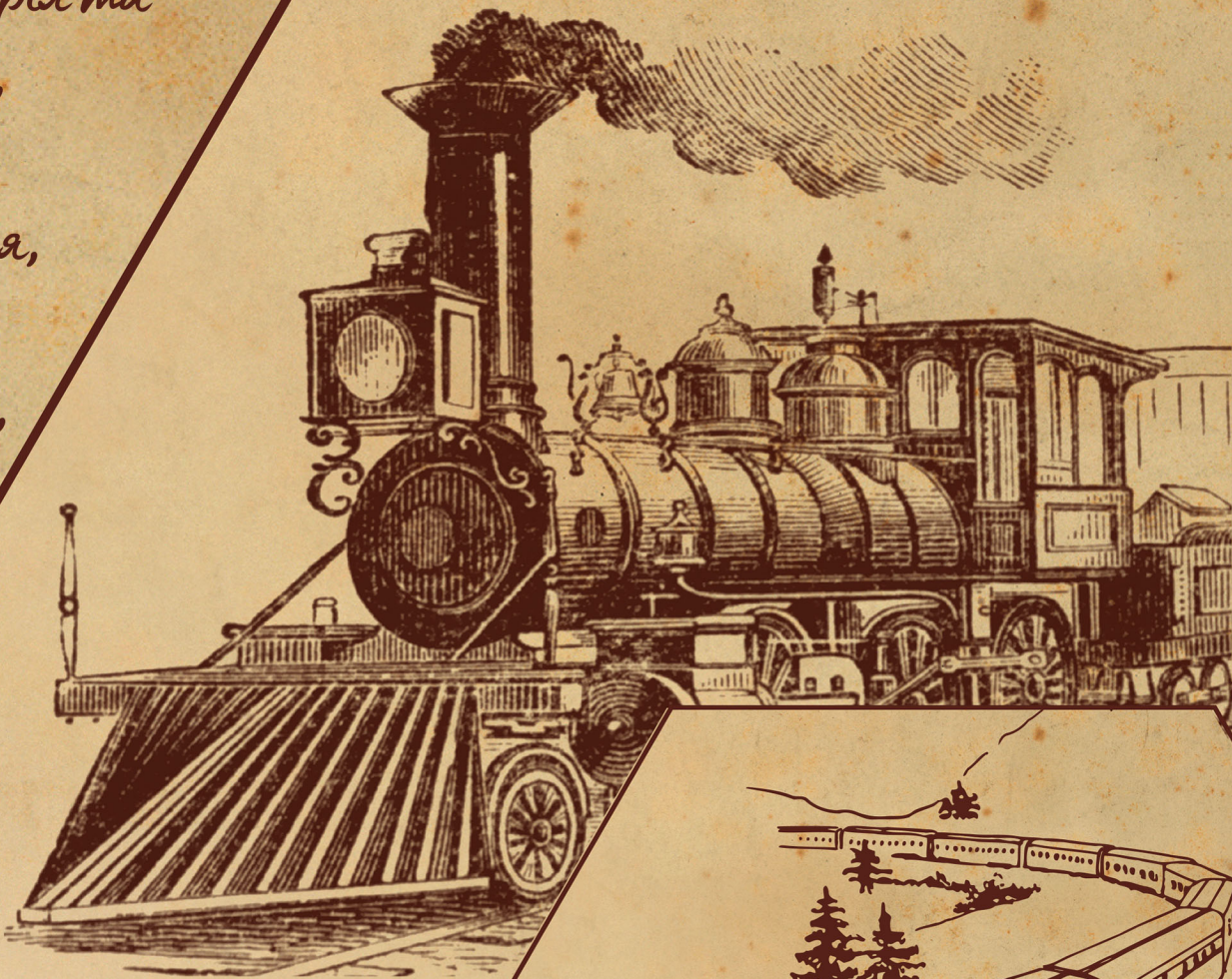

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СУЧАСНІЙ
НАУЦІ

№6(24)

2024

*Серія: історія та
археологія,
державне
управління,
економіка,
педагогіка,
техніка,
право*

*Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління
Асоціація науковців України
Науковий парк Національного Авіаційного Університету*

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

«Актуальні питання у сучасній науці»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка»,
Серія «Державне управління», Серія «Техніка»,
Серія «Історія та археологія»)*

Випуск № 6(24) 2024

Київ – 2024

*Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration
Association of Scientists of Ukraine
Scientific Park of the National Aviation University*

within the work of the Publishing Group "Scientific Perspectives"

«Current issues in modern science»

*("Pedagogy" Series, "Law" Series, Economy Series,
"Public Administration" Series, "Technology" Series,
"History and Archeology" Series)*

Issue № 6(24) 2024

Kyiv – 2024

«Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2024. № 6(24) 2024. С. 1257.

Свідоцтво про державну реєстрацію Серія Серія КВ № 25116-15056Р.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022 № 894 журналу присвоєні категорії "Б" із з права (спеціальність - 081 Право), економіки (спеціальність - 076 Підприємництво та торгівля), педагогіки (спеціальність - 014 Середня освіта) та державного управління (спеціальність - 281 Публічне управління та адміністрування).

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2023 № 185 журналу присвоєно категорію "Б" із історії та археології (спеціальність - 032 Історія та археологія)

Рекомендовано до друку Президією Всеукраїнської Асамблеї докторів наук з державного управління (Рішення від 11.06.2024, № 3/6-24).

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), Міждержавної гільдії інженерів консультантів, громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання».

Журнал публікує оригінальні дослідницькі та оглядові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів державного управління, права, економіки, історії, педагогіки, техніки для їх інтеграції у європейський, світовий науковий простір. Цільова аудиторія: науковці, працівники вищих навчальних закладів та наукових інституцій, здобувачі вищої освіти, а також фахівці тематики журналу.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Головний редактор: Даций Олександр Іванович - доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- Балабасва (Дорошенко) Катерина Вікторівна - кандидат технічних наук, доцент кафедри авіаційних двигунів Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Бельська Тетяна Валентинівна - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості (Київ, Україна)
- Будник Вікторія Анатоліївна - кандидат економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій Державного університету інфраструктури та технологій (Київ, Україна)
- Гбур Зоряна Володимирівна - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика (Київ, Україна)
- Герасименко Юлія Сергіївна - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (Біла Церква, Україна)
- Дегтяр Олег Андрійович — доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (Харків, Україна)
- Закієв Іслам Муса-Огли - старший науковий співробітник кафедри підтримання льотної придатності авіаційної техніки Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Заячківська Оксана Василівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Іванченко Євгенія Вікторівна — кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри безпеки інформаційних технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

- Ігнатович Сергій Ромуальдович - доктор технічних наук, професор, завідуючий кафедрою конструкції літальних апаратів Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Ільїна Анастасія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)
- Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)
- Кавиліна Ганна Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
- Кардаш Оксана Любомірівна — кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматичної, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
- Карускевич Михайло Віталійович - доктор технічних наук, професор, професор кафедри конструкції літальних апаратів Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Катеринчук Іван Степанович - доктор технічних наук, професор кафедри телекомунікаційних та інформаційних систем Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (Хмельницький, Україна)
- Кінзерявий Василь Миколайович — кандидат технічних наук, доцент кафедри безпеки інформаційних технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Коваленко Валентин Васильович - доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник сектору авторського права та суміжних прав лабораторії авторського права та інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (Київ, Україна)
- Ковтун Владислав Юрійович — кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки інформаційних технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Комнатний Сергій Олександрович - докторант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
- Корченко Анна Олександрівна — доцент кафедри безпеки інформаційних технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Корченко Олександр Григорович — доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки інформаційних технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Котельницький Назар Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Чернігівського інституту інформації, бізнесу та права Міжнародного науково - технічного університету імені академіка Юрія Бугая, член - кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН (Чернігів, Україна)
- Кошетар Уляна Петрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Кошова Світлана Петрівна — кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління охорони здоров'я Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шурика (Київ, Україна)
- Кравчук Володимир Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- Крижина Наталія Павлівна – доктор наук державного управління, професор, Заслужений лікар України, директор Навчально-Наукового медичного інституту Київського міжнародного університету (Київ, Україна)
- Куриш Наталія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-навчальної роботи, Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (Чернівці, Україна)
- Марушева Олександра Анатоліївна - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та інформаційного менеджменту ПВНЗ Університет Новітніх Технологій (Київ, Україна)
- Маслак Тетяна Петрівна - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри конструкції літальних апаратів Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Матяш Ольга Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри алгебри і методики навчання математики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)
- Миргород-Карпова Валерія Валеріївна - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)
- Михайленко Любов Федорівна - доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри алгебри і методики навчання математики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)
- Михальчук Роман Юрійович - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, Україна)
- Мізюк Вікторія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)
- Мірошніченко Валентина Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (Хмельницький, Україна)
- Міхальський Томаш — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща)
- Ніколас Микола Ілліч - доктор історичних наук, професор кафедри історії на методикі її навчання Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Одеса, Україна)
- Новак-Каляєва Лариса Миколаївна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України (Львів, Україна)
- Огієнко Альона Володимирівна - доктор економічних наук, доцент кафедри організації авіаційних робіт та послуг Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

- Оніщенко Наталя Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України (Київ, Україна)
- Орлова Наталя Сергіївна — доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (Харків, Україна)
- Павлов Костянтин Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Київ, Україна)
- Павлова Олена Миколаївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- Палічук Юрій Іванович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини Буковинського державного медичного університету (Чернівці, Україна)
- Присяжнюк Олексій Миколайович - кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
- Робак Ігор Юрійович - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету (Харків, Україна)
- Руденко Юлія Анатоліївна - доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського (Одеса, Україна)
- Сидоренко Вікторія Миколаївна — асистент кафедри безпеки інформаційних технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Сирник Ярослав - доцент кафедри етнології та культурної антропології Вроцлавського університету (Вроцлав, Польща)
- Січкаренко Галина Геннадіївна - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Державного університету телекомунікацій (Київ, Україна)
- Сопілко Ірина Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету (Київ, Україна)
- Терещенко Юрій Матвійович — доктор технічних наук, професор, лауреат Державної премії в області науки і техніки України, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри авіаційних двигунів Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Титко Анна Василівна — кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
- Толочко Світлана Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)
- Хитровська Юлія Валентинівна - доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)
- Хохлачова Юлія Євгенівна — кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки інформаційних технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Чумак Оксана Володимирівна - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна)
- Шандра Наталя Андріївна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- Шеремет Інеса Володимирівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медикобіологічних та валеологічних основ охорони життя і здоров'я Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
- Шологон Лілія Іванівна - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
- Якимчук Олег Феодосійович - керівник групи білінгу Відділу бізнес-систем Департаменту інформаційних технологій ПРАТ «Рівнеобленерго» (Рівне, Україна)
- Якушенко Олександр Сергійович — кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри авіаційних двигунів Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Економіка»

Kukharuk A.D., Ovsiienko S.S. <i>DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES BASED ON INTERNATIONAL PARTNERSHIP</i>	18
Арсененко І.А., Байтеряков О.З., Донець І.А., Донченко Л.М., Левада О.М. <i>ПРЕДМЕТНА СУТНІСТЬ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН І ЇХ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ</i>	28
Бавровська Н.М., Іванченко В.А., Новаковський Д.Л. <i>ІНТЕГРАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В МІСТОБУДІВНИЙ КАДАСТР: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД</i>	45
Вдовенко Н.М., Коробова Н.М. <i>МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗБАР'ЄРНОЇ СФЕРИ У ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ</i>	57
Дудченко І.А., Корогодова О.О., Черненко Н.О., Глущенко Я.І. <i>МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ СМАРТ-МІСТ</i>	69
Захарченко Н.В., Обнявко В.О. <i>ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ВИНОРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ: СТРУКТУРА, ЗАВДАННЯ, РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ</i>	82
Круковська О.В., Кондрат О.Б., Стрельченко Н.М. <i>ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ЛОГІСТИЦІ: ВІД АВТОМАТИЗАЦІЇ ДО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ</i>	94
Крючко Л.С., Онищенко Н.О., Дубова А.М. <i>МАРКЕТИНГ В СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ПОСЛУГ</i>	106
Мединська Н.В., Новаковська І.О., Близнюк В.В. <i>ВПЛИВ РЕНТНИХ ПЛАТЕЖІВ НА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ Й ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ СЬОГОДЕННЯ ТА В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ</i>	118

УДК 323.26:347.424:338.48-53

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-28-44](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-28-44)

Арсененко Ірина Анатоліївна кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (097) 573-6280, <https://orcid.org/0000-0002-7763-5720>

Байтеряков Олег Зуфарович кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (067) 494-0396, <https://orcid.org/0000-0002-7449-693X>

Донець Ірина Анатоліївна кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, Запорізька область, 69000, тел.: (098) 062-6108, e-mail: irenaaleks1970@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5714-6316>

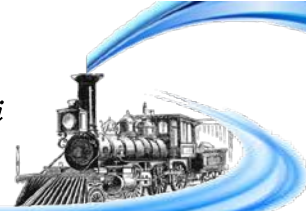
Донченко Лариса Михайлівна кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (067) 309-9131, <https://orcid.org/0000-0002-2867-7502>

Левада Ольга Михайлівна кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (098) 890-2117, <https://orcid.org/0000-0003-1476-0089>

ПРЕДМЕТНА СУТНІСТЬ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН І ЇХ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. В дослідженні розглянуто теоретичні основи і предметна сутність форс-мажорних обставин в туристичній діяльності, визначено ознаки та їх види, схарактеризовано вплив на організацію туристичного бізнесу.

Для позначення непередбачуваних обставин і подій в туристичній сфері використовується термін «форс-мажор». Основними ознаками форс-мажорних обставин є їх об'єктивний і надзвичайний характер, їх не можливо контролювати або спрогнозувати, що відповідно може призвести в туристичному бізнесі

до часткового або повного не надання туристичних послуг прописаних в договорі між споживачами та виробниками (постачальниками) туристичного продукту.

Офіційний перелік форс-мажорних обставин подано в Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні». До видів форс-мажорних обставин, які негативно впливають на організацію туристичної діяльності можна віднести: події військового або іншого насильницького характеру, обмеження соціальних свобод людини, техногенні аварії та катастрофи, стихійні лиха. За своїм розповсюдженням форс-мажорні обставини можуть відрізнятися за: характером і походженням (види подій та обставин); за масштабом, тобто за територіальним охопленням (місцевий, локальний, національний, регіональний або глобальний рівні); за тривалістю (короткочасні, відносно не тривалі, сезонні, цілорічні або багаторічні); за фінансовими або майновими збитками.

Діяльність підприємств туристичного бізнесу в умовах форс-мажорних обставин потребує впровадження зваженої та збалансованої організаційної, управлінської і фінансово-економічної політики. Окрім того доцільно застосовувати основні правила стратегії ризик-менеджменту в туристичній сфері. Туристичні підприємства під час загрози або настання форс-мажорних обставин мають ретельно враховувати специфіку створення туристичного продукту, мати варіанти інших пропозицій, що можуть зацікавити споживачів меншими ризиками і альтернативними напрямками або видами відпочинку, їх діяльність потребує дбати про власний імідж. Окрім того, будь-які події, навіть катастрофічного характеру, згодом можуть перетворюватися з форс-мажорних для суспільства і туризму обставин у туристичні ресурси для темного туризму і його різновиду – туризму катастроф.

Ключові слова: туризм, форс-мажорні обставини, туристична діяльність, туристичне підприємство, туристичний бізнес.

Arsenenko Iryna Anatoliyivna PhD of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Geographical and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University. 59, Naukovoho mistechka St., Zaporizhzhia, 69000, tel.: (097) 573-6280, <https://orcid.org/0000-0002-7763-5720>

Baiteryakov Oleg Zufarovich PhD of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Geographical and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University. 59, Naukovoho mistechka St., Zaporizhzhia, 69000, tel.: (067) 494-0396, <https://orcid.org/0000-0002-7449-693X>

Donets Iryna Anatoliivna PhD of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Geographical and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University. 59, Naukovoho mistechka St., Zaporizhzhia, 69000, tel.: (098) 062-6108, <https://orcid.org/0000-0001-5714-6316>

Donchenko Larysa Mykhailivna PhD of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Geographical and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University. 59, Naukovoho mistechka St., Zaporizhzhia, 69000, tel.: (067) 309-9131, <https://orcid.org/0000-0002-2867-7502>

Levada Olga Mikhailovna PhD of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Geographical and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University. 59, Naukovoho mistechka St., Zaporizhzhia, 69000, tel.: (098) 890-2117, <https://orcid.org/0000-0003-1476-0089>

SUBSTANTIVE NATURE OF FORCE MAJEURE AND ITS IMPACT ON THE ORGANIZATION OF THE TOURISM BUSINESS

Abstract. The study considers the theoretical foundations and substantive essence of force majeure in tourism activities, identifies the signs and their types, characterizes the impact on the organization of tourism business.

The term “force majeure” is used to refer to unforeseen circumstances and events in the tourism sector. The main features of force majeure are their objective and extraordinary nature, they cannot be controlled or predicted, which, accordingly, may lead to partial or complete failure to provide tourist services in the tourism business as prescribed in the contract between consumers and producers (suppliers) of a tourist product.

The official list of force majeure circumstances is provided in the Law of Ukraine “On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine”. The types of force majeure circumstances that negatively affect the organization of tourism activities include: military or other violent events, restrictions on social freedoms, man-made accidents and disasters, natural disasters. By their distribution, force majeure circumstances may differ in: nature and origin (types of events and circumstances); scale, i.e. territorial coverage (local, local, national, regional or global levels); duration (short-term, relatively short-term, seasonal, year-round or long-term); financial or property losses.

The activities of tourism business enterprises in force majeure circumstances require the implementation of a balanced and balanced organizational, managerial, financial and economic policy. In addition, it is advisable to apply the basic rules of the risk management strategy in the tourism sector. In the event of a threat or occurrence of force majeure, tourism enterprises should carefully consider the specifics of creating a tourism product, have options for other offers that may interest consumers with lower risks and alternative destinations or types of recreation, and their activities should take care of their own image. In addition, any events, even of a catastrophic nature, can subsequently turn from force majeure circumstances for

society and tourism into tourist resources for dark tourism and its variant - disaster tourism.

Keywords: tourism, force majeure, tourism activity, tourism enterprise, tourism business.

Постановка проблеми. Останнім часом туристичний бізнес по всьому світу приваблює все більше споживачів, людство стає все більш мобільним, суспільство бажає витратити вільний час і гроші на змістовний повноцінний відпочинок. Однак організація туристичної діяльності, нажаль, досить часто стикається з різноманітними форс-мажорними обставинами, що вимагають швидкого, відповідного реагування як з боку туристів, так і туристичного сектору. Для визначення впливу форс-мажорних обставин на організацію туристичної діяльності необхідно чітко уявляти, що вважається форс-мажором і які види обставин відносяться до таких в туристичному бізнесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу форс-мажорних обставин на організацію туристичної діяльності і розбудови туристичного бізнесу розглядало багато вітчизняних та іноземних фахівців, зокрема можна визначити праці таких дослідників як І. Винниченко, М. Мальська, О. Бордун, М. Пашута, А. Романова, В. Царук, Ю.Н. Харарі, В. Зінченко, Є. Дубчак; І. Смирнов, О. Любіцева, І.М. Писаревський, О.Д. Стешенко, В.Є. Єрмаченко, Г.О. Ворошилова, О.О. Мельник, Н.П. Рибальченко та ін.

Метою статті є визначення предметної сутності форс-мажорних обставин і їх вплив на організацію туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Термін «форс-мажор» має французьке походження – «force majeure» і перекладається буквально як «непереборна сила». В свою чергу у французьку цей термін потрапив з латинської – «vis major» - що позначає «вища сила». Саме ці переклади визначають головну ознаку поняття форс-мажору – його незалежність від певної людини і неможливість подолання.

В Україні поняття непереборної сили (тобто фактично форс-мажору) подано у Цивільному кодексі України та у Господарському кодексі України, де під нею розуміються надзвичайні або невідворотні за даних умов події [4, 19]. При цьому у цих кодексах фігурує термін у звучанні «непереборна сила».

В Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні» конкретизується, що форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [6]. У цьому законі зазначається термін «форс-мажорні обставини» і його аналог «непереборна сила».

Більш детально ознаки форс-мажорних обставин зазначено у «Регламенті засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили)». Перелік цих ознак відображає загальні особливості їх настання, їх характер та наслідки для сторін у бізнесу. Згідно з даним Регламентом до ознак форс-мажорних обставин відносяться наступні: - надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін); - непередбачуваність обставин (їх настання або наслідки неможливо було передбачити, зокрема на момент укладення відповідного договору, перед терміном настанням зобов'язання або до настання відповідного обов'язку); - невідворотність (непереборність) обставин (неминучість події/подій та/або її/їх наслідків); - причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією і неможливістю виконання Заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою, законом, нормативним актом, актом органів місцевого самоврядування тощо) [13].

Офіційний перелік форс-мажорних обставин також подано в Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні» [6]. Зазначений перелік можна систематизувати за характером і причинами виникнення форс-мажорних обставин, роздивимось основні групи таких обставин.

1. Події військового або іншого насильницького характеру, що здійснюються між різними країнами або всередині країни між різними політичними або громадськими силами: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення [6].

2. Заборонні дії та акти країни, а також події, що обмежують або можуть впливати на обмеження соціальних свобод, вільного пересування людини, можливості відвідувати громадські заклади: введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, громадська демонстрація [6].

3. Техногенні аварії та катастрофи, що створюють загрозу життю та здоров'ю людини або обмежують його свободи: пожежа, вибух [6].

4. Події, що обмежують господарську діяльність насильницького або правового характеру: експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо [6].

5. Явища, що викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [6].

Зазначений у Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні» перелік форс-мажорних обставин не можна вважати вичерпним, з появою нових обставин або певною активізацією вже відомих вони можуть додаватись до переліку. Наприклад, додавання до цього переліку обставин, пов'язаних з карантинном, що встановлюється Кабінетом Міністрів України відбулось лише в редакції закону від 17.03.2020 р. у зв'язку зі світовою пандемією Covid-19 і її поширенням на територію України.

Про те, що наведений перелік форс-мажорних обставин не претендує на повне охоплення всіх можливих непередбачуваних випадків зазначено у «Регламенті ... форс-мажорних обставин». Зокрема там ідеться про те, що до форс-мажорних обставин можуть бути віднесені такі, що відповідають зазначеним вище ознакам, не суперечать законодавству України і обов'язково прописані сторонами бізнесу у відповідних документах (угодах, контрактах тощо) як такі, що звільняють їх від відповідної відповідальності [13]. Тобто бізнес-партнери можуть самі додатково визначати або конкретизувати додаткові форс-мажорні обставини у контексті власної діяльності та умов контракту між ними.

Визначення форс-мажорних обставин також міститься документах, що видаються Міжнародною Торговою Палатою. Так у її декларації «ICC Force Majeure and Hardship Clauses. March 2020» (Застереження про форс-мажор та труднощі) зазначається, що "Форс-мажорні обставини" означають настання події або обставини, яка перешкоджає виконанню стороною одного або декількох своїх договірних зобов'язань за контрактом, якщо сторона доводить:

а) що така перешкода знаходиться поза контролем відповідальної Сторони;

б) що це не могло бути свідомо передбачено відповідальною Стороною під час укладення контракту;

с) що наслідки перешкоди не могли бути свідомо відвернені або подолані відповідальною Стороною [20].

В той же час важливим є визначення обставин, що не вважаються форс-мажорними. Їх перелік також наведено у «Регламенті ... форс-мажорних обставин». Ці обставини пов'язані з фінансово-економічними умовами ведення бізнесу та особливостями господарської діяльності учасників. До основних обставин, що не є форс-мажорними відносяться фінансова та економічна криза, дефолт, зростання офіційного та комерційного курсів іноземної валюти

до національної валюти, недодержання/порушення своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів тощо [13]. Тобто у цьому нормативному акті чітко простежується різниця між форс-мажорними обставинами та ризиками, що можна було передбачити або подолати за рахунок більш гнучкої організації бізнесу.

Слід зазначити, що Цивільний і Господарський кодекси України, а також «Регламент ... форс-мажорних обставин» розглядають лише випадки, коли обставини непереборної сили звільняють учасників від відшкодування збитків або страхових виплат. Однак, що стосується умов ведення туристичного бізнесу то раптові світові або національні економічні кризи, потрясіння на фінансовому ринку також можна віднести до форс-мажорних обставин. Саме вони по-перше, впливають на собівартість туристичного продукту, тобто безпосередньо визначають умови пропозиції на туристичному ринку. По-друге, зазначені економічні і фінансові обставини впливають на платоспроможність споживачів туристичних послуг, змушують їх розставляти та змінювати пріоритети власних витрат. Також глобальні або національні економічні негаразди впливають на зайнятість населення і, відповідно, на рівень його доходів.

Форс-мажорні обставини можуть відрізнитись не лише за характером і походженням, але і за масштабом, тобто за територіальним охопленням, що у свою чергу впливає на організацію туристичної діяльності. Тут можна визначити наступні рівні форс-мажорних обставин:

– Місцевий рівень, охоплює окремі об'єкти туристичного пункту або центру. Дані обставини, як правило, не лише унеможливають безпосередньо туристичну діяльність на певному об'єкті, але і впливають на загальний імідж всього туристичного центру. До них можуть відноситись, наприклад, техногенні аварії у окремих спорудах (пожежі, обрушення і т.д.), харчові отруєння або зараження в окремих закладах та ін.

– Локальний рівень, охоплює відносно незначну територію країни або один чи кілька, близько розташованих пунктів. Такі обставини, частіше, не перешкоджають здійсненню туристичної діяльності в інших частинах країни, що дозволяє перенаправити відповідні туристські потоки. Наприклад, політичний конфлікт на території Грузії с Абхазією.

– Національний рівень, охоплює територію всієї країни або більшої її частини. Ці обставини, звичайно, унеможливають здійснення туристичної діяльності в країні. Навіть якщо залишаються райони, що не підверглися дії форс-мажорних обставин все одно виникають складності з пересуванням туристів по території країни, виникає психологічний синдром «провини» за відпочинок у місцевих туристів, а також побоювання настання форс-мажору в

незачеплених районах країни у іноземних туристів. Наприклад, революційні події і масові заворушення в Єгипті 2011 р., громадянська війна в Сирії, епідемія атипової пневмонії в Китаї та ін.

– Регіональний рівень, охоплює територію кількох суміжних країн, що поєднуються у туристичні регіони. Можуть також розрізнятися за рангом регіонів, наприклад, макрорегіони, субрегіони і т.д. До обставин цього рівня відносяться масштабні події, що призводять до масового припинення роботи більшості або всіх туристичних закладів та атракцій. Наприклад, епідемія Ебола в Західній Африці в 2014 р., весняні повені в країнах західної Європи, цунамі в країнах Південно-Східної Азії та ін.

– Глобальний рівень, охоплює всю або більшу територію світу і впливає майже на всі галузі людської діяльності. Туристична діяльність під час настання таких обставин або припиняється повністю або значною мірою утруднюється і змінюється за особливостями організації. Наприклад, світові війни, епідемія Covid-19 [1].

Важливим виявляється вплив форс-мажорних обставин на організацію туристичної діяльності за їх тривалістю. Виходячи зі специфіки туристичного бізнесу тут можна визначити таку їх тривалість:

– Короткочасні, їх тривалість коливається від кількох годин до кількох днів, вони не мають суттєвих наслідків і тому не здійснюють істотного впливу на характер організації туристичної діяльності.

– Відносно не тривалі. До них можна віднести такі, тривалість яких або тривалість усунення їх наслідків вимірюється кількома тижнями. Як правило, впливають на перенаправлення туристських потоків.

– Сезонні, тобто такі, що продовжуються (або ліквідуються їх наслідки) протягом кількох місяців, що можна зіставити з тривалістю туристичного сезону. Істотно впливають на організацію туристичного бізнесу, змушують переорієнтовувати види туристичної діяльності та туристські потоки.

– Цілорічні – обставини, що тривають (або тривалість усунення їх наслідків) близько року. Не лише істотно впливають на організацію туристичного бізнесу, але і можуть призводити до закриття відповідних підприємств. змушують переорієнтовувати види туристичної діяльності та туристські потоки.

– Багаторічні, до них відносяться форс-мажорні обставини, що мають дуже значну тривалість. Вони можуть призводити до закриття відповідних підприємств та практично повної переорієнтації туристичного бізнесу до інших галузей діяльності.

Для туристичних підприємств наслідки настання форс-мажорних обставин здебільшого полягають у фінансових або майнових (що певному

сенсі одне і теж) збитків. Для туристів, що користуються послугами турпідприємств перелік наслідків значно ширший. До них можна віднести наступні:

– Загроза здоров'ю і життю, може настати у наслідок дії форс-мажорних подій безпосередньо на туриста.

– Загроза втрати майна. Втрата майна туриста може відбуватись безпосередньо під час форс-мажорних подій або в наслідок термінової евакуації або транспортування. Крім того, втрата майна можлива внаслідок крадіжки або пограбування. Також можливий опосередкований вплив туристичної подорожі на втрату майна туристом, коли ця втрата відбувається у туриста вдома під час або внаслідок його відсутності.

– Загроза втрати грошей можлива за передплату замовленої туристичної подорожі, яка не відбулась з-за форс-мажорних обставин. Така втрата може бути повною або частковою, залежно від змісту угоди. Також можлива втрата за не повний обсяг передплачених послуг, які не було надано внаслідок настання форс-мажору.

Таким чином, для позначення форс-мажорних обставин в спеціальній літературі використовується також терміни «форс-мажор» та «непереборна сила». Основними ознаками форс-мажорних обставин є їх об'єктивний характер, тобто вони не можуть контролюватись жодною стороною укладання угоди; вони настають раптово, мають надзвичайний характер (їх неможливо прогнозувати); вони мають непереборний характер, тобто їх неможливо подолати на даному рівні розвитку суспільства; вони мають причинно-наслідковий зв'язок між подіями і неможливістю виконання Заявником своїх конкретних зобов'язань.

Питання впливу форс-мажорних обставин на організацію туристичної діяльності розглядало багато вітчизняних та іноземних фахівців, зокрема можна визначити праці таких дослідників як І.Винниченко [2], М. Мальська, О. Бордун [9], М. Пашута [11], А. Романова [15], В. Царук [17], Ю.Н. Харарі [16], В. Зінченко, Є. Дубчак; І. Смирнов, О. Любіцева [8], І.М. Писаревський, О.Д. Стешенко [12], В.Є. Єрмаченко [5], Г.О. Ворошилова [3], О.О. Мельник [10], Н.П. Рибальченко [14] та ін.

Особливий вплив форс-мажорних обставин на підприємства туристичного бізнесу полягає у специфіки самого туристичного продукту, який є послугою зі всіма характерними для неї ознаками. Тобто такий продукт може створюватись лише у певному, зазначеному у договорі, місці. У разі настання форс-мажору перенесення туристичних послуг в інше місце або неможливо або змінює їх специфіку або впливає на рівень психологічного комфорту.

Неможливість транспортування і зберігання туристичного продукту (послуги) з-за його нематеріальності потребує особливої уваги у разі загрози

форс-мажорних обставин. Для виробництва туристичної послуги задіяно відповідний обслуговуючий персонал, об'єкти туристичної інфраструктури, транспорт тощо. У разі обставин, за яких споживачі не можуть скористатись відповідними послугами туристичні підприємства несуть суттєві збитки не лише у вигляді не отриманих прибутків, але і з-за необхідності оплачувати оренду відповідних об'єктів, сплачувати заробітну плату обслуговуючому персоналу та ін. При цьому, ці збитки не можливо відшкодувати у майбутньому як у випадку виробництва і подальшого продажу матеріальних товарів.

Відмінність туристичних послуг від інших видів послуг полягає в тому, що для її здійснення задіяно багато партнерів, таких як перевізники (транспорт), засоби розміщення, засоби харчування, атракції, тощо, тому збій у роботі будь-якого з них створює проблеми або взагалі неможливість надання туристичних послуг. В той же час проблеми з наданням туристичних послуг впливають, відповідно, на інші галузі діяльності та навпаки. Це вимагає ретельного прорахунку не лише обставин, що можуть вплинути безпосередньо на туристичну галузь, але і на інші, пов'язані з наданням туристичних послуг.

Важливим моментом для організації туристичної діяльності є врахування мінливості туристичного попиту, який випадках загрози настання форс-мажорних обставин або будь-яких ризиків стрімко падає. Тому туристичним підприємствам варто мати варіанти інших пропозицій, що можуть зацікавити споживачів меншими ризиками і альтернативними напрямками або видами відпочинку.

Діяльність підприємств туристичного бізнесу в умовах загрози або настання форс-мажорних обставин потребує зваженої, збалансованої фінансово-економічної політики. Важливим є чіткий баланс між пропозицією існуючого, інвестуванням в розвиток нового туристичного продукту і ризиками фінансових втрат внаслідок раптової неможливості здійснення туристичної діяльності або стрімкого падіння попиту на туристичні послуги внаслідок настання або загрози форс-мажорних подій. Для цього туристичні підприємства мають слідувати певним правилам, ігнорування яких може призвести не лише до значних збитків, але і навіть до банкрутства. Роздивимось основні з цих правил.

Перш за все туристичне підприємство має налагодити ретельний збір, обробку і аналіз інформації про природні, суспільні та економічні чинники, що можуть призвести до настання форс-мажорних подій. На підставі їх аналізу визначаються можливі ризики, визначаються особливості діяльності підприємства, напрямки туристичних потоків, вирішується питання цінової політики, виявляються можливі дії щодо подолання ризиків.

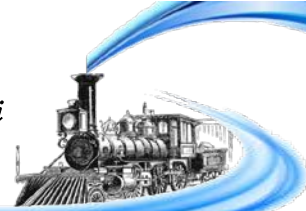

В умовах загрози настання форс-мажорних обставин туристичне підприємство повинно зіставляти обсяги інвестування в реалізацію існуючого та розробку нового туристичного продукту з наявним власним капіталом. Тобто можливі фінансові збитки повинні не лише не перевищувати обсяг власного капіталу, але і бути значно менше. Згідно з положеннями ризик-менеджменту співвідношення максимально припустимого обсягу збитків та обсягу власних фінансових ресурсів інвестора визначається за допомогою коефіцієнта ризику. Для його розрахунку необхідно поділити можливий обсяг збитків на обсяг власних фінансових ресурсів. Фахівці зазначають, що оптимальний коефіцієнт ризику має складати 0,3. Подальше його підвищення загрожує фінансовій стабільності підприємства, а перевищення коефіцієнту ризику за 0,7 загрожує банкрутством. Тому, не зважаючи на необхідність пошуку нових пропозицій для споживачів, підприємство має розраховувати власні можливості. Дане правило свідчить про переваги більш великих туристичних підприємств, що можуть вкладати більші ресурси у розробку і просування власного продукту [2].

Крім фінансового ризику у випадку настання форс-мажорних обставин туристичне підприємство повинно дбати про власний імідж. Для споживачів не завжди є зрозумілим непереборний та непередбачуваний характер форс-мажорних подій, що унеможливають або впливають на комфортність їх подорожі. Вони висувають претензії організаторам тура, потребують компенсації, скаржаться на недостатню увагу з боку туристичного підприємства. Тому з одного боку необхідно в договорі чітко прописати можливі форс-мажорні події, у разі настання яких підприємство не несе відповідальності. З іншого боку у разі настання таких обставин працівники фірми повинні докласти максимум зусиль для подолання їх наслідків для туристів, за можливості забезпечити їх безпеку, можливість повернення до дому, знаходження взаємоприйняттого альтернативного варіанту відпочинку. Тобто підприємство має продемонструвати справжню зацікавленість в безпеці і умовах відпочинку туристів.

Фахівці зазначають необхідність враховувати, що прийняття рішень в умовах ризику – це психологічний процес. Тому разом із математичною обґрунтованістю рішень варто враховувати психологічні властивості людини: агресивність, нерішучість, сумніви, самотійність та ін. Це пояснюється тим, що та сама ризикована або непередбачувана ситуація сприймається різними людьми по-різному [12].

Для організації туристичної діяльності у форс-мажорних умовах відповідним підприємствам варто застосовувати основні правила стратегії ризик-менеджменту, до яких відносяться наступні: максимальність виграшу, тобто обрання з можливих варіантів ризикових вкладень капіталу того, що дає

найбільшу ефективність результату у разі мінімального чи сприйнятливого для інвестора ризику; оптимальна вірогідність результату, тобто з можливих рішень обирається те, у разі якого вірогідність результату є прийнятною для інвестора; оптимальне коливання результату, тобто з можливих рішень обирається те, за яким вірогідність виграшу або програшу для того самого ризикового вкладення капіталу має найменший розрив; оптимальне поєднання виграшу з величиною ризику, тобто оцінюється очікування величини виграшу та ризику і приймається рішення щодо вкладення капіталу в той продукт, який дозволяє отримати очікуваний виграш та водночас уникнути великого ризику [12].

Таким чином, туристичні підприємства під час загрози або настання форс-мажорних обставин мають ретельно враховувати специфіку створення туристичного продукту, мати варіанти інших пропозицій, що можуть зацікавити споживачів меншими ризиками і альтернативними напрямками або видами відпочинку, їх діяльність потребує зваженої, збалансованої фінансово-економічної політики, крім фінансового ризику потрібно дбати про власний імідж.

На сьогоднішній день існує велика кількість різних видів туризму. Одним з найбільш неоднозначних і полемічних з етичної точки зору є туризм катастроф. Туризм катастроф орієнтується на людей, яким подобаються подорожі по місцях стихійних лих – землетрусів, штормів, ураганів, хімічних катастроф, транспортних катастроф і місць, які людство довело до крайніх станів, — колишніх міст, що створювалися і спеціалізувалися на видобутку вугілля, уранової руди, інших корисних копалин, а сьогодні покритих териконами, підземними пустотами, провалами та іншими антропогенними формами рельєфу. Також до таких територій слід віднести міста, які перетворилися у величезні звалища. І, тим не менш, практика багатьох турагентств показує, що туристи часто активізуються саме після стихійних лих та катастроф [7].

Багато дослідників відносять туризм катастроф до так званого «темного туризму». Наприклад, Ю.В. Темний виділяє такі види «темного» туризму: туризм катастроф; містичний туризм; туризм кладовищ; туризм смерті. Багато авторів розглядають «темний» туризм як спекуляцію на інтересах туриста та говорять про моральний аспект «темних» туристичних подорожей. Іноді люди навіть і не замислюються, що та чи інша екскурсія належить до «темного» туризму». З боку ринкової оцінки – якщо є попит – з'являється і пропозиція. За умови нехтування туристом низької якості послуг у «темному» туризмі будь-яка туристична дестинація має шанс створення та розвитку наявного туристичного потенціалу [7].

У випадку з туризмом катастроф ті самі події в одному випадку виступають як форс-мажорні обставини, що стримують або унеможлиблюють туристичну діяльність, в іншому прояві виступають як туристичні ресурси, які навпаки приваблюють певну категорію туристів.

Туризм катастроф має неоднозначне сприйняття у суспільстві: критики називають його своєрідним проявом вуайеризму, моральним та етичним каліцтвом і витяганням вигоди зі збитків та страждань. Захисники цього виду туризму стверджують, що туризм у даному випадку сприяє відродженню економіки, він привносить обізнаність в місцеву культуру та розповсюджує відомості про лиха, що сталися, їх причини, наслідки і тим самим сприяє можливому попередженню їх повторювання. В цілому, суспільна думка про туризм залежить від безлічі факторів, зокрема, таких як з'ясування того чим було лихо викликане, людиною або природними факторами, скільки часу минуло з моменту події, які наслідки вона мала. При цьому існують деякі загальні тенденції у сприйнятті туризму [19].

Залежно від місця або маршруту туру, туризм під час стихійних лих або по їх місцям може розглядатися як освітній або експлуатаційний. Ввічливе і тактовне ставлення до туристичного об'єкту, місцевого населення часто визначається як організаторами заходів, так і самими туристами. Більш того, прихильники туризму катастроф відзначають, що своєрідні атракції туру здатні змусити їх переосмислити стихійні лиха в етичному сенсі, незважаючи на те, що організатори турів, звичайно, мотивовані прибутком.

Противники туризму катастроф стверджують, що при організації подорожей, пов'язаних з відвідуванням місць де відбувались стихійні лиха, провина, в першу чергу, лягає на туристів за створення бездушного попиту, а не на операторів, які задовольняють такий попит. Однак як для туристів, так і для операторів, аналіз різниці між освітньою та експлуатаційною метою туру вимагає з'ясування, які мотиви мають вирішальне значення для розуміння сенсу стихійного лиха, для з'ясування того, як поведінка, прийнятна та доречна в зруйнованому районі.

Вплив туризму на місцеву економіку може розглядатись через особливості того, як туризм впливає на місцевий дохід. Прийнято вважати, що якщо тури включають громадські заходи, організовані волонтерами, то благодійні пожертвування постійно, але незначно збільшуються. Однак, якщо тури організовуються приватними компаніями, то не завжди ясно, яка частина прибутку повертається на надання допомоги.

Вважається, що відвідування місць катастроф впливає на співчуття у суспільній думці, але характер ефекту залежить від деталей відвідування. Наприклад, неорганізовані відвідування часто можуть викликати співчуття, змушуючи відвідувачів бачити страждання поблизу і спонукаючи їх

замислитися про те, як взаємодіяти з жертвами. З іншого боку, більш організовані візити звинувачуються у зниженні співпереживання, оскільки в них беруть участь туристи, «які поводяться як туристи і одягаються як туристи», що послаблює і очищає відчуття [19].

Слід зазначити, що є приклади об'єктів, що використовуються для організації туризму катастроф у світі та в Україні: Сюанькоу, Китай; Парк Миру, м. Хіросіма, Японія; Жухе, Китай; Кратер Беррінджера, Аризона, США; Аральське море та пустеля Аралкум, Аральск, Казахстан; Семипалатинський ядерний полігон, м. Семей, Казахстан; Іллінецький метеоритний кратер, м. Вінниця, Україна; Бовтиський метеоритний кратер, м. Олександрія, Україна; м. Прип'ять, Україна. Це лише невелика згадка про велику кількість таких об'єктів, до яких можна долучити багато таких, які ще не застосовуються в туристичній діяльності і маловідомі людям. Наприклад, покинутий аеродром з багатьма літаками і гвинтокрилами в Запорізькій області, покинуті військові містечка майже у всіх районах України та ін.

Таким чином, можна побачити, що будь-які події, навіть катастрофічного характеру, згодом можуть перетворюватись з форс-мажорних для суспільства і туризму обставин у туристичні ресурси для темного туризму і його різновиду – туризму катастроф. Взагалі останнім часом у світі спостерігається тенденція до розвитку цього туристичного напрямку. При цьому, якщо відвідування місць недавніх катастроф у більшості випадків засуджується з морального боку, то подорожі до місць давніх і навіть не дуже давніх катастроф сприймається суспільством нормально. Наприклад, ніхто не засуджує туристів, що відвідують Помпеї, що були зруйновані вулканом майже дві тисячі років тому або Чорнобильську АЕС і місто Прип'ять, де трагедія відбулась лише 35 років тому.

Висновки. Для позначення форс-мажорних обставин в спеціальній літературі використовується терміни «форс-мажор» та «непереборна сила». Основними ознаками форс-мажорних обставин є їх об'єктивний характер, тобто вони не можуть контролюватись жодною стороною укладання угоди; вони настають раптово, мають надзвичайний характер (їх неможливо прогнозувати); вони мають непереборний характер, тобто їх неможливо подолати на даному рівні розвитку суспільства; вони мають причинно-наслідковий зв'язок між подіями і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань.

Офіційний перелік форс-мажорних обставин подано в Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні». Зазначений перелік можна систематизувати за характером і причинами виникнення форс-мажорних обставин: події військового або іншого насильницького характеру, що здійснюються між різними країнами або всередині країни між різними

політичними або громадськими силами; заборонні дії та акти країни, а також події, що обмежують або можуть впливати на обмеження соціальних свобод; техногенні аварії та катастрофи, що створюють загрозу життю та здоров'ю людини або обмежують його свободи; події, що обмежують господарську діяльність насильницького або правового характеру; явища, що викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом.

Туристичні підприємства під час загрози або настання форс-мажорних обставин мають ретельно враховувати специфіку створення туристичного продукту, мати варіанти інших пропозицій, що можуть зацікавити споживачів меншими ризиками і альтернативними напрямками або видами відпочинку, їх діяльність потребує зваженої, збалансованої фінансово-економічної політики, крім фінансового ризику потрібно дбати про власний імідж.

Література:

1. Арсененко І.А., Байтеряков О.З., Донець І.А., Донченко Л.М., Левада О.М. Сучасні аспекти розвитку міжнародного туризму в Африканському туристичному макрорегіоні в умовах пандемії Covid-19. CURRENT ISSUES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC RESEARCH", May 7-8, 2021, Orleans, France. S.166-176.
2. Винниченко І. Ризики в туризмі: Навчально-методичний посібник. К.,2014. 101 с.
3. Ворошилова Г.О. Розвиток міжнародного ринку туристичних послуг в умовах кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки.* 2014. Вип. 7(1). С. 75-78
4. Господарський кодекс України. Редакція від 06.10.2021 р. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks/1135.html/#23>
5. Єрмаченко В.Є. Концептуальні підходи до визначення загроз розвитку туризму в Україні. *Проблеми економіки.* 2015. № 1. С. 79-84.
6. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 01 січня 2016 року № 671/97-ВР. Редакція від 17.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Заставецький Т.Б., Заставецька Л.Б. «Похмурий туризм» як відображення трагічних подій у історії та культурі народів. *Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки.* Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2011. № 1. С. 101–107.
8. Зінченко В., Є. Дубчак. Проблеми впливу форс-мажорних обставин на індустрію гостинності (на прикладі пандемії COVID-19). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм.* Том 3 №2. 2020. С. 209-218.
9. Мальська М.П., Бордун О.Ю. Організація та планування діяльності туристичних підприємств: теорія та практика. Львів: Центр учбової літератури. 2012. 248 с.
10. Мельник О.О. Договірне застереження про форс-мажор за цивільним законодавством України. Дис. ...канд. юридичних наук / Національний університет "Одеська юридична академія", 2018.
11. Пашута М. Бізнес-планування як фактор успішної підприємницької діяльності. *Персонал.* 2006. № 10. – С. 66-74.
12. Писаревський І.М., Стешенко О. Д. Ризик-менеджмент у туризмі : навч. посіб. для вищих навчальних закладів. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 128 с.

13. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). Редакція 16.07.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044571-14#Text>
14. Рибальченко Н.П. Аналіз стану функціонування механізмів державного регулювання туристичної сфери України. *Публічне управління та митне адміністрування*, № 4 (27), 2020. – С. 63-67.
15. Романова А.М. П'ять порад, як рятувати український туризм під час пандемії. 2020. URL: <https://nv.ua/opinion/koronavirus-i-turizm-kak-ukraine-spasti-industriyu-novosti-50075544.html>.
16. Харарі Ю.Н. Як коронавірус змінить світ. 2020. URL: <http://www.uapost.us/blog/yuvalj-noy-harari-yak-koronavirus-zminytj-svit/>.
17. Царук В.М. Коронавірус руйнує галузі. На черзі – туризм. 2020. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/skasuvannya-naybilshoji-turistichnoji-vistavki-koronavirus-znishchuye-turizm-yak-ukrajina-mozhe-vryatuvati-galuz-50073117.html>
18. Цивільний кодекс України. Редакція від 28.10.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
19. Экстремальный туризм - Disaster tourism. URL: https://datewiki.ru/wiki/Disaster_tourism
20. *ICC Force Majeure and Hardship Clauses. March 2020*. URL: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/03/icc-forcemajeure-hardship-clauses-march2020.pdf>

References:

1. Arsenenko, I.A., Baiteriakov, O.Z., Donets, I.A., Donchenko, L.M., & Levada, O.M. (2021). Suchasni aspekty rozvytku mizhnarodnoho turyzmu v Afrykanskomu turystychnomu makrorehioni v umovakh pandemii Covid-19 [Modern aspects of the development of international tourism in the African tourism macro-region in the conditions of the Covid-19 pandemic]. - CURRENT ISSUES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC RESEARCH - CURRENT JESUS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC RESEARCH, 166-176 [in Orleans, France].
2. Vynnychenko, I. (2014). Ryzyky v turyzmi [Risks in tourism]. *Navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv, 101 [in Ukrainian].
3. Voroshylova, H.O. (2014). Rozvytok mizhnarodnoho rynku turystychnykh posluh v umovakh kryzy [Development of the international market of tourist services in crisis conditions]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky - Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic Sciences*. Vyp. 7(1), 75-78 [in Ukrainian].
4. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy*. Redaktsiia vid 06.10.2021 r [Economic Code of Ukraine. Editorial office dated 06.10.2021]. Retrieved from <https://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks/1135.html/#23> [in Ukrainian].
5. Yermachenko, V.Ie. (2015). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia zahroz rozvytku turyzmu v Ukraini [Conceptual approaches to the identification of threats to the development of tourism in Ukraine]. *Problemy ekonomiky - Problems of the economy*, № 1. 79-84 [in Ukrainian].
6. *Zakon Ukrainy «Pro torhovo-promyslovi palaty v Ukraini» vid 01 sichnia 2016 roku № 671/97-VR*. Redaktsiia vid 17.03.2020 r [Law of Ukraine "On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine" dated January 1, 2016 No. 671/97-VR]. (2020, January 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
7. Zastavetskiy, T.B., Zastavetska, L.B. (2011). «Pokhmuryi turyzm» yak vidobrazhennia trahichnykh podii u istorii ta kulturi narodiv. *Rekreatsiina heohrafiia i turyzm* ["Gloomy tourism" as a reflection of tragic events in the history and culture of nations]. *Naukovi zapysky. Ternopil: TNPU imeni V. Hnatiuka - Recreational geography and tourism. Scientific notes. Ternopil: TNPU named after V. Hnatiuk*, № 1, 101-107 [in Ukrainian].

8. Zinchenko, V., Ye, Dubchak. (2020). Problemy vplyvu fors-mazhornykh obstavyn na industriiu hostynnosti (na prykladi pandemii COVID-19) [Problems of the impact of force majeure on the hospitality industry (on the example of the TsOVID-19 pandemic)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu kultury i mystetstv. Serii: Turyzm - Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Tourism*, Tom 3 №2. 209-218 [in Ukrainian].
9. Malska, M.P., & Bordun, O. Iu. (2012). *Orhanizatsiia ta planuvannia diialnosti turystychnykh pidpriemstv: teoriia ta praktyka [Organization and planning of activities of tourist enterprises: theory and practice]*. Lviv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian]
10. Melnyk, O.O. (2018). *Dohovirne zasterezhennia pro fors-mazhor za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy [Contractual clause on force majeure under the civil legislation of Ukraine]*. Extended abstract of candidate's thesis. *Natsionalnyi universytet Odeska yurydychna akademiia* [in Ukrainian].
11. Pashuta, M. (2006). *Biznes-planuvannia yak faktor uspishnoi pidpriemnytskoi diialnosti [Business planning as a factor of successful entrepreneurial activity]*. *Personal*. № 10. 66-74 [in Ukrainian].
12. Pysarevskiy, I.M., & Steshenko, O. D. (2017). *Ryzhik-menedzhment u turyzmi : navch. posib. dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv [Risk management in tourism: training. manual for higher educational institutions]*. Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O.M. Beketova. Kharkiv : KhNUMH im. O. M. Beketova, [in Ukrainian].
13. *Rehlament zasvidchennia Torhovo-promyslovoiu palatoiu Ukrainy ta rehionalnymy torhovo-promyslovymy palatamy fors-mazhornykh obstavyn (obstavyn neperebornoi syly) [Regulation of certification by the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine and regional chambers of commerce and industry of force majeure circumstances (circumstances of force majeure)]*. (2018, 16.07.2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044571-14#Text> [in Ukrainian].
14. Rybalchenko, N.P. (2020). *Analiz stanu funktsionuvannia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання turystychnoi sfery Ukrainy [Analysis of the functioning of mechanisms of state regulation of the tourism sphere of Ukraine]*. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia - Public administration and customs administration*, № 4 (27), 63-67 [in Ukrainian].
15. Romanova, A.M. (2020). *Piat porad, yak riaturvaty ukraïnskyi turyzm pid chas pandemii [Five tips on how to save Ukrainian tourism during the pandemic]*. Retrieved from <https://nv.ua/opinion/koronavirus-i-turizm-kak-ukraine-spasti-industriyu-novosti-50075544.html> [in Ukrainian].
16. Kharari, Yu. N. (2020). *Yak koronavirus zminyt svit [How the coronavirus will change the world]*. Retrieved from <http://www.uapost.us/blog/youvalj-noy-harari-yak-koronavirus-zminytj-svit/>. [in Ukrainian].
17. Tsaruk, V.M. (2020). *Koronavirus ruiniie haluzi. Na cherzi – turyz [The coronavirus is destroying industries. Tourism is next]*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/biz/experts/skasuvannya-naybilshoji-turistichnoji-vistavki-koronavirus-znishchuye-turizm-yak-ukrajina-mozhe-vryatuvati-galuz-50073117.html> [in Ukrainian].
18. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]*. (28.10.2021). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
19. *Экстремалныi turyzm - Disaster tourism [Extreme tourism - Disaster tourism]*. URL: https://datewiki.ru/wiki/Disaster_touris [in Ukrainian].
20. *ICC Force Majeure and Hardship Clauses [ICC Force Majeure and Hardship Clauses]*. (2020). Retrieved from <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/03/icc-forcemajeure-hardship-clauses-march2020.pdf> [in Ukrainian].

Журнал
*«Актуальні питання у
сучасній науці»*

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка»,
Серія «Державне управління», Серія «Техніка»,
Серія «Історія та археологія»)*

Випуск № 6(24) 2024

Видавець:
ФОП Жукова Ірина Віталіївна Свідоцтво серія ДК №7425 від 09.08.2021 р.,
02217, м. Київ, пр. Маяковського Володимира, буд. 4-В, кв. 10